

Profil a motivace československých emigrantů v osmdesátých letech našeho století

OTA ULČ*

State University of New York, Binghamton, NY, USA

Profile and Motivation of Czechoslovak Refugees in the 1980's

Abstract: This researcher focusses on the last wave of refugees who, in the 1980's, fled Czechoslovakia. A survey was undertaken in Austria, Germany, Switzerland, USA, Canada, and Australia. The 85-item questionnaire consisted of 3 parts: 1. the background of the respondents; 2. the circumstances and motivation for their emigration; 3. their evaluation of the Czechoslovak political system and society. Among the findings: A „typical refugee“ was a male in his late twenties, with a technical rather than a humanistic education, an urban rather than a rural dweller. Motivating the departure, political reasons seem to have prevailed over the search for economic betterment alone.

Sociologický časopis, 1995, Vol. 31 (No. 4: 473-483)

Kromě jiných traumatických událostí, je dvacáté století charakterizováno masovou, převážně nedobrovolnou emigrací miliónů lidí vypuzených ze svých domovů. Během I. světové války prchali z Kavkazu Arméni; četné přesuny byly způsobeny II. světovou válkou a pokračují i nadále: svou zemi opouštějí Kubánci, vietnamští „boat people“, v osmdesátých letech uprchlo kolem 5 miliónů Afgánců – plná třetina celkové populace – v následující dekádě unikají obyvatelé Bosny, oběti etnických čistek, do okolních zemí.

V případě Československa, emigrace po roce 1948, tehdy považovaná za kriminální čin, nemá v historii národa obdoby, snad jen s výjimkou exodu v prvních letech Tricetileté války v 17. století. Podle údajů sčítání lidu ve Spojených státech amerických z roku 1980 se z celkového počtu obyvatel přihlásilo 1 892 000 Američanů k českému původu a 776 000 k slovenskému. Odhaduje se, že z Československa uteklo před totalitním experimentem půl miliónu lidí a usadilo se v různých částech světa.

V roce 1985 publikoval tehdejší exilový dvouměsíčník LISTY (č. 6, ss. 28-32) studii Rudolfa Zukala, někdejšího proděkana Vysoké školy ekonomické v Praze. Autor zde uvedl závěry odvozené z dostupného oficiálního statistického přehledu: následkem sovětské invaze opustil každý desátý Čech během jednoho roku svou zemi. Uzavření hranic v říjnu 1969 haemorrhagii nezastavilo. Odliv pokračoval nadále; a byli to především jedinci s vyšším vzděláním a kvalifikovaní pracovníci, kteří se rozhodli odejít. Jak se Zukal vyjádřil: „značná část mladé inteligence odchází také proto, že všeobecná atmosféra v jejich zemi jde nevyhnutelně každému logicky uvažujícímu člověku na nervy“.

V některých svých pracích jsem přišel s pojmem tzv. „polámaných hodin“. Je založen na domněnce, že představa člověka o staré vlasti, kterou nechal za sebou, zamrzla v čase a následný vývoj rodné země chápe omezeně a závisle na své vlastní představě, pakliže jej vůbec chápe. To pak má za následek nedorozumění a třenice mezi

*) Veškerou korespondenci posílejte na adresu: Prof. Otto Ulč, Department of Political Science, State University of New York, Binghamton, NY 13902-6000.

různými exilovými generacemi, z nichž každá je determinována dominantním traumatizujícím motivem (Hitler – Stalin – únor 1948 – srpen 1968). Například exilová generace po roce 1948, která měla malé zkušenosti s totalitním způsobem života, reagovala značně kriticky na nováčky po roce 1968, o nichž soudila, že jsou příliš ovlivněni „komunistickými mravy a způsobem myšlení“.

Ještě podstatnější propast v porozumění nás čekala po zániku reálného socialismu, kdy jsme mohli po několika desetiletích znovu beztravně navštívit rodný kraj. Taková setkání s jedinci stejného jazyka, ale s radikálně odlišnými životními zkušenostmi musela vést k napětí, k oboustrannému zklamání a okamžitému povrchnému zevšeobecňování. „Toto je mentalita mimozemšťanů“, lamentoval jsem často.

Na scénu přichází Jiří Payne, předseda výboru pro mezinárodní styky České národní rady – tudíž nejprominentnější osobnost přes zahraniční záležitosti v celé legislativní sféře. Jeho dva rozhovory (uverejněné v newyorském „Československém týdeníku“ a v „Lidových novinách“) odhalily neinformovanost tak šokující, že by si v normálně fungující demokracii vynutila jeho rezignaci a ukončila jeho politickou dráhu. Poněvadž v případě České republiky se tak neděje, nezbyvá než dát odpověď této dosud vlivné osobnosti, která nás ostře kritizovala za udržování neadekvátního „image“, za to, že jsme uprchli – to jest, že jsme opustili svůj trpící národ – a motivováni egoistickým ekonomickým zabezpečením, odstěhovali jsme se raději do Ameriky než do Afriky nebo Indie.

Literatura zaměřená na českou emigraci a etnickou existenci v cizině není příliš četná. A navíc žádný z titulů, jako je od Věry Laskové, *Češi v Americe 1633-1977*; od Ester Jerabkové, *Češi a Slováci v Severní Americe – Bibliografie*; Česká národní rada, *Panorama: Historický přehled Čechů a Slováků*, nebo Michael Cigler, *Češi v Austrálii*, pokud vím, nezahrnuje ucelený obraz profilu a motivace exilového společenství.

Nejsem ani statistik, ani sociolog nebo demograf, a přece jsem se pokusil o průzkum, v letech 1984-1985 jsem rozeslal dotazník přistěhovalcům z osmdesátých let, známým jako tzv. „benzínová vlna“, tj. lidem, kteří během své dovolené uprchli přes Jugoslávii.

Můj dotazník měl celkem 85 položek rozdělených do tří částí:

1. osobní data, #1-13 (pohlaví, národnost, stav, vzdělání, zaměstnání, sociálně ekonomické zázemí, politická příslušnost, bydliště);
2. okolnosti a motivace emigrace, #14-52;
3. názor na československý politický systém a společnost, #53-85.

(Během průzkumu mě někteří respondenti upozornili na některé nedostatky dotazníku – například „Proč se ptáte, zda lidé nadávají a mají neuctivé poznámky na cestě do práce – vždyť jsou ráno příliš ospalí, a teprve na zpáteční cestě domů říkají, co si opravdu myslí“).

Opožděně jsem si uvědomil, že jsem se vrhl do nesnadného dobrodružství. Poté, co jsem si získal porozumění dr. Jana Papánka, prezidenta Amerického fondu pro československé uprchlíky v New Yorku, zajel jsem do jeho poboček v Mnichově a ve Vídni, kde mi zajistili vstup do hlavního centra emigrantů v Traiskirchenu a poté v Ramsau, jedné z „emigrantských vesnic“ uprostřed půvabných Alp, kde většinu populace tvoří nezvaní cizinci, těšící se velkorysosti rakouské vlády.

Pronesl jsem tam řeč skupině, která měla více než sto účastníků, z nichž mnozí ještě před týdnem žili v totalitním režimu, a byl to poněkud bolestný zážitek jak pro posluchače, tak pro řečníka. Byl jsem poněkud uveden do rozpaků nepřístupností publika,

zamlklého a nedůvěřivého. Některým posluchačům připadal můj průzkum jako vtírání se do jejich soukromého života a stejného druhu jako ten, před kterým právě prchají. Jiní se obávali prodloužené ruky československé tajné policie a žádná ujištění o mých pověrovacích listinách a o zaručené anonymitě respondentů je nepřesvědčila.

Ještě méně uvěřitelné je, že se tento extrémně opatrný postoj ve fyzické blízkosti „železné opony“ projevil i v Austrálii na protilehlé straně naší planety. Strach předstíraný, spíše než skutečný, sloužil totiž jako dostatečná výmluva pro zastření hlavního důvodu k odmítnutí spolupráce. Jeden slovenský přistěhovalec ve Švýcarsku byl natolik upřímný, že mi vysvětlil svůj skutečný motiv: vyplnění dotazníku by mohlo být pokládáno za „politickou aktivitu“ stavějící se nepřátelsky k zájmům československé vlády, a tím by bylo nepřátelské i jeho osobnímu zájmu docílit dvou základních cílů – nejprve si zajistit politický azyl, legální právo pobytu na Západě; poté, co možná nejdříve navázat kontakt s institucemi té země, odkud ilegálně emigroval, aby se stal „normalizovaným“, což znamená, že by měl svůj pobyt v cizině legalizovaný a tak by dosáhl vysněného statusu „valutového Čechoslováka“ – socialisty s kapitalistickým komfortem – jediný skutečný motiv svého odchodu z otčiny. Stejně postoje vyjadřovali i nově příchozí do Austrálie (jak to vylíčil respondent #93, dentista).

Dotazníky byly distribuovány pouze v šesti zemích: ve třech v Evropě (Rakousko, Západní Německo a Švýcarsko) a ve třech v zámoří (Spojené státy, Kanada a Austrálie).

Nejvyššího procenta návratnosti bylo docíleno v Austrálii (50 %), nejnižšího ve Švýcarsku a poněkud překvapivě v Kanadě (v obou 15 %).

Ve Spojených státech byl úspěch s dotazníky, distribuovanými Americkým fondem pro československé uprchlíky, nevyrovnaný: velká odezva v jedné části a malá v jiné. Kancelář AFCR v Salt Lake City poslala následující odpověď: „Vaše dotazníky se, bohužel, nesetkaly s příznivou odezvou u českých emigrantů.“

Opomineme-li několik málo dotazníků – vyplněných buď jedinci, kteří opustili Československo před rokem 1980, nebo těmi, kteří odmítli prozradit cokoliv ze svých osobních údajů, jako např. pohlaví – byl celkový počet 120 shromážděných průzkumných vzorků poměrně rovnoměrně rozdělen mezi těmi, kteří bydlí v Evropě, a těmi v zámoří.

A tak tedy, nakolik typické, nakolik reprezentativní byly dotazníky od uprchlíků osmdesátých let, kteří byli pod kontrolou? Nejlépe informovanou osobou o těchto záležitostech, s níž jsem se setkal, byl Otto Koutný, schopný vedoucí pracovník pobočky AFCR ve Vídni. Souhlasil s několika hloubkovými rozhovory a obeznámil mě s detaily v takové míře, jak dalece to zasvěcenost jeho funkce dovolovala.

Srovnávaje jeho údaje se svým průzkumem, získal jsem tyto potěšitelné výsledky: moji respondenti byli vzorkem zcela typickým pro běžnou uprchlickou vlnu, co se týče pohlaví, stavu, věkových skupin (nejsilnější byla skupina narozených v 50. letech s marginálními počty v kategorii teenagerů a osob v důchodovém věku), vzdělání (spíše vyšší), profesionální průpravy (převažovali technicky kvalifikovaní odborníci) a místa bydliště (spíše městské než venkovské oblasti).

Reprezentativní vzorek emigrantů a lidí národa jakožto celku jsou samozřejmě dvě naprosto rozdílné věci. Zatímco u dospělých emigrantů je normou poměr téměř 2:1 (muži – ženy), jistě to není normou pro celý národ doma. Podobná disparita se týká stupně vzdělání: jedna třetina emigrantů má univerzitní vzdělání – což opět není národní průměr.

V průzkumu jsem rozlišoval mezi postoji emigrantů samých a mezi jejich hodnocením postojů, názorů a předností československé společnosti jako celku. Jakýkoliv průzkum, nezáleží na tom, jak dalece je vědecký, závisí na presumpci respondentovy otevřenosti, jeho čestnosti. Značná opatrnost, ve skutečnosti skepticismus, je na místě v případě těch jedinců, kteří mají celoživotní zkušenost s totalitním způsobem života a z toho vyplývající nezbytností skrývat své skutečné názory.

Některé odpovědi, které jsme dostali, měly anticipující charakter, aby uspokojily tazatele. Jiné kladly značné nároky na důvěryhodnost hodnotitele (např. respondentka #37, studentka, tvrdila, že její příbuzní byli soudně stíháni, protože odmítli pomáhat okupační armádě v roce 1968).

Některé odpovědi si navzájem odporovaly, jak potvrdily kontrolní otázky. Například jeden typograf, který sám sebe vylíčil jako disidenta (R #67), prohlásil, že distribuoval samizdatovou literaturu (Otázka #62), ale vzápětí (v odpovědi na Otázku #72) uvedl, že nikdy neviděl žádný ilegální výtvar. Jedna důchodkyně (R #113) řekla stejně hloupou nepravděpodobnost, že jí nejsou známa jména Havel, Kundera, Škvorecký a Valčík, ale že zná jejich knihy (O #85).

Abychom to zopakovali: největší věkovou skupinou byli lidé, kteří se narodili v 50. letech (86 respondentů – 41 % vzorku). Spolu s mladšími respondenty tvořili téměř tři čtvrtiny (72,4 %) přistěhovalců, kteří neprožili předokupační režim ani přednormalizační poměry ve své dospělosti. Tato okolnost představuje poměrně podstatný rozdíl, který se naprosto odlišuje od mnohem početnější generace emigrantů, kteří přišli bezprostředně po invazi.

Stupeň vzdělání respondentů v tomto průzkumu byl následující: 10,8 % pouze se základním vzděláním; 43,3 % s kompletním středoškolským vzděláním (gymnáziem nebo technickým vzděláním); 14,1 % respondentů navštěvovalo univerzitu a dalších 31,6 % získalo univerzitní diplom. Téměř polovina respondentů měla vzdělání nejvyšší úrovně dosažitelné ve své zemi.

Protože jsem byl informován, že totalitní systém kladl přehnaný důraz na sociálně ekonomický původ občanů, očekával jsem v tomto ohledu jistou alergii na dotaz tohoto typu ze strany respondentů. Avšak s výjimkou dvou všichni ostatní neměli nic proti tomu, aby odhalili svůj rodinný původ.

Výsledky by poskytly malou útěchu obhájcem oficiální ideologie a stranické linie. Nikoliv členové a potomci poražených kapitalistických tříd, ale synové a dcery vítězného proletariátu dominovali v hromadné emigraci: 40 % uprchlíků byly děti z dělnických rodin; 38,3 % z rodin úředníků a duševně pracujících. Potomci vládnoucích tříd, historii odsouzených k zániku a svržených s trůnu tam chyběli.

V Československu, v zemi s 15 milióny občanů, bylo 1,6 miliónu – každý sedmý dospělý občan – členy Komunistické strany Československa. Polovina z nich přežila stranické čistky prováděné po „bratrské“ invazi v roce 1968; druhá polovina vstoupila do strany během tzv. normalizace, tj. v období, v němž se vyžadovala konformita a formální slovní podpora spíše než opravdová věrnost zásadám marxismu-leninismu.

Celek 112 respondentů (93,3 %) prohlašoval, že nikdy nebyli členy strany. Tři přiznali své členství v minulosti a další tři uvedli, že byli členy strany až do svého útěku (vědec, prodáváč a automechanik).

Odpověď na další otázku politického charakteru je však mnohem bližší národnímu průměru: jedna třetina respondentů (38, tzn. 31,6 %) uvedla, že pochází z rodiny, kde

byli členové strany. Jedna zdravotní sestra (R #22) si zvolila exil, ačkoliv pocházela z rodiny, kde bylo pět normalizovaných komunistů v dobrém postavení. Jiná zdravotní sestra žijící ve Švýcarsku (R #49) prozradila v jednom hloubkovém interview: „Jsem dcera armádního důstojníka; byla jsem fanatickou členkou oficiální mládežnické organizace. Když mi můj přítel – nyní můj manžel – řekl o koncentračních táborech v Sovětském svazu, křičela jsem, plakala a přísahala, že už jej nechci nikdy vidět.“

Tento průzkum potvrdil domněnku, že emigrace byla převážně městskou záležitostí s neúměrně vysokým zastoupením pražských obyvatel. Téměř jedna třetina (31,6 %) našich respondentů pocházela z hlavního města, v němž bydlela pouze 7,74 % celkové populace.

Jedna třetina respondentů (33,33 %) žila ve městech s více než 100 000 obyvateli (dohromady 10,13 % populace země).

To znamená, že dvě třetiny respondentů pocházejí z městských oblastí s méně než 20 % celkové populace.

Jenom 5 % respondentů v tomto vzorku uvedlo jako svou poslední adresu v Československu malá města s méně než 10 000 obyvateli (v nichž bydlelo 43,39 % Čechoslováků). (Pramen: Statistická ročenka 1981.)

V našem vzorku chyběli uprchlíci ze zemědělského sektoru, obyvatelé kolektivizovaných vesnic. Venkov – dějiště totalitního hororu v 50. letech – se rozvinul v téměř ničím nerušenou, relativně vzkvétající oázu, která nepůsobila vládnoucím osobám nejnepatrnější bolení hlavy: postavením Leninova učení vzhůru nohama, začal být zemědělec, nikoliv tovární dělník, posuzován jako spolehlivý přívrženec politického statu quo.

V druhé části průzkumu byly provedeny sondy týkající se pohnutek, které vedly k emigraci – faktory, které lidi k tomuto rozhodnutí povzbuzovaly, nebo je od něho odrážely.

„Jak dlouho vám trvalo, než jste se rozhodl opustit navždy svou vlast, a co bylo poslední kapkou, která přispěla k tomuto rozhodnutí?“ byla otázka (O #15), která inspirovala pestrou paletu odpovědí.

Několik respondentů tuto otázku odmítlo jako nezodpověditelnou. Pro ně to nebyla záležitost uvažování a poslední kapky, ale první příležitosti odejít. Někteří respondenti – zejména studenti – odpověděli takto:

„Vždycky jsem chtěl odejít“ (R #29).

„Od okamžiku, kdy jsem byl schopen aspoň trochu porozumět světu“ (R #2).

„V momentě, kdy jsem si začal uvědomovat, v jaké kleci jsem až dosud žil“ (R #71).

Někteří jedinci uvedli i více než jednu takovou poslední kapku. „Diskriminace v kultuře a zhoršení životních podmínek“, uvedl jeden student, člen Jazzové sekce (R #88), který se dostal na Západ tak, že přeplaval z Jugoslávie do Itálie.

Pro jednoho dentistu (R #93) byla stejně pádnými a rozhodujícími faktory rozmístění sovětských balistických raket na československém území a perspektiva beznadějně budoucnosti.

Zatímco někteří respondenti emigrovali ilegálně při první příležitosti a dalších 21 (17,5 %) neváhalo déle než jeden rok, zda podstoupit tento rozhodný krok svého života, 35 lidí (29,1 %) váhalo téměř pět roků a 21 dalších (17,4 %) potřebovalo dokonce ještě více času.

Je velmi zvláštní, že právě ti lidé, kteří se celých deset let zabývali myšlenkou na to, že opustí svou zem, se přesto během této doby nenaučili žádný cizí jazyk. Uvedl jsem tuto skutečnost v několika rozhovorech a příležitostně jsem dostal nikoli naprosto nepravděpodobné vysvětlení jako např.: „Byl jsem často služebně mimo domov. Když jsem se začal učit německy“, řekl mi jeden montér, „moji spolupracovníci nad tím povytahovali obočí a dělali poznámky, že jeden kolega z jejich party, který tam pracoval přede mnou, se také učil německy a pak utekl. Chtěli vědět, mám-li to také v úmyslu. Ujistil jsem je o své loajalitě k vlasti a učebnici jsem zahodil.“

V bodech #16-27 je vypočítáváno dvanáct různých motivů. Respondenti byli požádáni, aby je všechny ohodnotili, každý zvlášť, stupněm intenzity od nuly k maximu 10.

Některé výsledky výzkumu byly překvapující: poměrně nízká váha striktně osobní, existenční motivace a velký důraz na frustraci, únavu, nedostatek naděje na zlepšení v politické sféře.

Aritmetický střed stanovený na této klasifikační stupnici rostl takto:

1. striktně osobní důvody – 1,72
2. problémy s bydlením – 1,79
3. nedostatek příležitostí ke studiu – 2,35

Po těchto třech nejnižších kategoriích se začal obraz měnit:

4. potíže v zaměstnání – 4,12
5. strach z policejního vyšetřování, eventuálně ze soudního stíhání – 4,95

Pak následovaly odpovědi vysoké intenzity:

6. všeobecné zhoršení mezilidských vztahů – 6,45
7. zhoršení životního prostředí – 6,69
8. hospodářský úpadek – 6,85
9. pocit bezmocnosti, pesimismus života v kolonii, jako by poslední vlak už odjel – 6,9
10. nuda, vystavování vlivu primitivní propagandy – 6,92

Dva faktory nejvyšší intenzity:

11. politika jako taková, nutnost klanět se a poslouchat mocné primitivy – 8,18
12. pomyšlení, že by naše děti musely dospívat a žít v takovém systému – 8,34.

Toto nejvyšší skóre bylo zaznamenáno i bezdětnými manželskými páry a svobodnými jedinci. Někteří respondenti podtrhli „10“ jednou, dvakrát, připojili vykřičníky nebo na zdůraznění přidali další nuly.

Pesimismus vyjádřený v tomto průzkumu je potvrzen studií nazvanou *Československé, maďarské a polské vyhlídky, týkající se domácího vývoje*, vydanou v říjnu 1985 East European Area Audience and Opinion Research Radia Svobodná Evropa (s. 28). Úhrnné skóre vyhlídek na období 1970-1983/4 potvrzuje podstatný vzrůst pesimismu mezi Čechy a Slováky v 80. letech, který je větší než u Poláků, žijících v podmínkách stanného práva (s. 20).

Podcenil jsem, a tudíž ani nezahrnul do dotazníku jako samostatnou kategorii faktor militarizace, rozmístění sovětských raket a strach z války všeobecně. Několik respondentů připojilo v tomto smyslu různé, velmi silnými výrazy vyjádřené komentáře.

Mezi motivy dodávajícími odvalu k emigraci (O #28-32), hodnocenými stejnou stupnicí 0-10 jsou: touha po svobodě (průměr 7,64) a zejména touha cestovat (nejvyšší průměr 7,96) převyšovala úvahy o ekonomickém zlepšení (4,05) a obzvláště touhu připojit se k příbuzným a přátelům (2,71) – což je obzvláště závažná motivace emigrantů z jižní Evropy, kteří mají namířeno na západní polokouli a do Austrálie.

Mezi faktory, které odrazovaly od emigrace (O #33-37), převládaly naprosto jasně osobní pocity: starost, že je nutno navždy opustit rodiče a blízké příbuzné (průměr 5,54), své přátele (4,25). „Patriotismus“ dopadl naopak špatně – pouhých 1,775 svědčí o skutečně značném odcizení. Absolutní většina respondentů (74) hodnotila úroveň jakéhokoli trvalého citového vztahu k rodné zemi jako totální, naprostou nulu. („Nulový pocit vlastenecké sounáležitosti“, řečeno slovy jednoho vědce a člena KSČ, R #88). Toto naprosté popření, odmítnutí patriotismu bylo nejsilnější u mladších respondentů.

Další otázka zněla takto: „Které faktory, vztahující se k Západu, vás odrazovaly od emigrace?“ Opět použito stupnice 0-10.

Výsledky ukázaly značně velký stupeň optimismu, dokonce stopy bezstarostnosti a nesmírného podceňování nesnází, s nimiž se Západ pokouší vypořádat.

Když jsem měl pohovor se staršími přistěhovalci, kteří už byli na Západě dobře usídlení, často pokládali jazyk – totiž neznalost cizího jazyka – za největší překážku, s níž se v nové zemi museli vypořádat. Avšak v tomto průzkumu je tento konkrétní faktor hodnocen poměrně nízkým průměrem 3,27. Respondenti projevíli značnou důvěru ve své schopnosti, v užitečnost svého povolání a praxe a všeobecně ve svou schopnost dobře se přizpůsobit novému prostředí (nesnáze s adaptací byly hodnoceny nízko 2,43).

Mezi nejpřekvapivější zjištění celého průzkumu patřily odpovědi, týkající se pochopení sociálně ekonomických nesnází v západních demokraciích. Bylo by těžké, ne-li nemožné, identifikovat kolosálnější fiasko oficiálního propagačního aparátu. Ukázalo se, že megatonáž pomluv navršených na kapitalistickou sféru byla nepochybně kontraproduktivní a vyvolávala představy přímo opačné zamýšlenému účinku. Černá karikatura vykreslená režimem byla příjemci předestilována do vize naprosto neodpovídající realitě.

Tento negativní obraz – interpretace oficiální propagandy – měl tyto následky:

Existenci ekonomických nesnází na Západě se nevěřilo, prakticky byla odmítána (průměr pouhých 0,725!) Absolutní většina respondentů (96, tzn. 80 % z celkového počtu) hodnotila tento faktor nulou, jako by vůbec neexistoval. Kriminalita, sociální nepokoje a s tím spojený neurčitý pocit neklidu obdržel velmi nízký průměr 1,12.

K dosažení úspěšné integrace do nového prostředí lze nabídnout tento vzorec: uspokojení = realita/naděje. Čím větší, čím nerealističtější jsou naděje, tím těžší zklamání nás čeká. Oběti sebeklamu mají často sklon dávat vinu spíše realitě než své vlastní naivitě.

Podstatná většina respondentů (78,3 %) uvedla, že jejich životní úroveň v Československu byla průměrná nebo dokonce nadprůměrná. Nezdá se však, že by materiální blahobyt byl tím faktorem, který určoval něčí politický postoj. V některých případech prokázali jedinci, kterým se dařilo lépe, mnohem větší nepřátelství vůči československému politickému systému než ti, kteří na tom byli hůře.

Celkově (O #48) považovali respondenti své názory – úroveň odmítání politického systému – za poněkud, nikoli však podstatně, nepřátelštější, než byly, podle jejich mínění, postoje jejich příbuzných, přátel, kolegů, sousedů – stručně řečeno lidí, jejichž názory alespoň částečně znali.

Klíčová otázka, o níž se dnes často diskutuje, se týká motivace základního významu, která vedla respondenta k rozhodnutí opustit rodnou stáj: byla to touha po svobodě nebo po ekonomickém zlepšení? Jsou tyto dva motivy komplementární, nebo se vzájemně vylučují? Přináší s sebou výlučně nepolitická, materialistická pohnutka k ilegální emigraci hanbu, morální odsouzení, jak to hlasy z různých koutů uvádějí nebo přinejmenším naznačují?

Otázka #52 zněla: „Toto je jednoduchá, životně důležitá otázka: Hlavní důvod, hlavní motiv vaší emigrace – 1. výlučně ekonomický, 2. převážně ekonomický, 3. částečně ekonomický, 4. převážně politický, 5. výlučně politický.“ A toto byly výsledky: 1. – 0; 2. – 4; 3. – 22; 4. – 58; 5. – 28. Žádná odpověď – 8.

A právě v tomto případě byli respondenti, mírně řečeno, méně než ochotni mluvit otevřeně a upřímně. Kdyby se mělo věřit jejich tvrzení, ne méně než 86 respondentů (71,6 % z celkového počtu) opustilo svou zemi převážně nebo výlučně z politických důvodů. A takto odpověděli i jedinci, kteří dále v dotazníku uvedli svůj naprostý nezájem o všechno politické, i to, že neměli ponětí o existenci Charty 77 a podobně. Očividně je přivádělo do rozpaků připustit ekonomickou motivaci své emigrace; dlouhodobý zvyk, nedávat najevo své pravé pocity, pravděpodobně přes noc nezmizí.

Ve třetí a poslední části průzkumu (Otázky #53-85) byl učiněn pokus o posouzení politického rozpoložení a postojů nejen uprchlíků, ale i národa, který opustili.

Otázka #53: „Kterou formu vlády byste vybral, kdybyste měl příležitost zúčastnit se takové možnosti pomocí voleb?“ nepřinesla zdaleka jednoznačné výsledky: největší skupina – 43 respondentů (27,5 %, hlavně imigranti do Spojených států) byla pro pluralistickou demokracii amerického typu; 25,8 % dávalo přednost státu se sociálním zabezpečením občanů (welfare state) švédského nebo rakouského typu; 10,8 % dávalo přednost systému založenému hlavně na křesťanských principech. Téměř jedna třetina (30 % přesně) respondentů se buď nemohla rozhodnout, nebo zatlhla sloupec „Jiné“ (R #65, slovenský řidič nákladního automobilu žijící v USA, dával přednost demokracii italského typu). Pouze devět respondentů (tzn. 5,8 %) by volilo obnovení 1. Československé republiky (1918-1938).

Dotaz na určení skutečné politické orientace členů komunistické strany předložil tento kumulativní výsledek: pravověrní, idealisté – 4,5 %; oportunisté, kariéristé – 57,5 %; ostatní – 38 % – v podstatě primitivní masa, která souhlasí s kteroukoli vládou dne.

Otázky #58-73 se týkaly širokého tématu „disentu“ – povědomí o něm, účasti na něm, znalost jeho neoficiálních publikací a příbuzných témat, která často přednostně přitahují pozornost zahraničních pozorovatelů a publicistů.

Otázka #60 – charakteristika své vlastní osoby: 12 respondentů (10 %) se považovalo za disidenta; 90 respondentů (75 %) s nimi sympatizovalo – typičtí představitelé široké masy lidí, kteří čekají, jak to dopadne.

Co se týče formy disentu (O #61), jsou odpovědi rozličné: od aktivity, jako bylo podepsání Charty 77 (R #13, nezaměstnaný), účast na hladovce (R #21, topič), distribuce protistátních letáků (R #22, ošetřovatelka; R #66, kuchař) až k naprosté nečinnosti: „Můj odpor záležel v tom, že jsem byl absolutně apatický“, uvedl absolvent chemie (R #39); „Můj odpor nemohli odhalit – choval jsem se jako normální individuum“, takto popisoval svůj protivládní postoj jeden umělec (R #12).

Pouze 17 respondentů (14,1 %) neznalo žádné disidenty – dokonce ani podle jména ne; 72 (60 %) respondentů znalo některé podle jména; 31 (25,8 %) znalo některé osobně.

Text Charty 77, podle názoru Milovana Djilase nejosvícenější dokument lidských práv a iniciativa pocházející z východní Evropy (O #58): četlo 48 respondentů (40 %), 62 (51,6 %) jej nečetlo, ale slyšelo o něm a 10 respondentů (8,3 %) nemělo ani ponětí, o co vlastně jde (mezi nimi právník, R #58, který se dostal na Západ přes Kypr; mimochodem, neznal ani termín samizdat).

Hlavní zásluha na šíření informací o Chartě byla přisuzována spíše zahraničnímu rozhlasu než domácím pokusům. Dokonce i osoby politicky velmi ostražitě a zainteresované (např. R #93, lékař) o Chartě pouze slyšely, ale ani se nesnažily získat její výtisk.

Možnosti a kapacity distribuce samizdatových publikací byly nesporně omezené. Dostaly se k menšímu počtu respondentů, než tomu bylo u exilových publikací, ať už periodického tisku nebo knih. A navíc, zatímco pouze jeden respondent neměl ani tušení o existenci publikační činnosti v cizině, v případě domácího samizdatu jich bylo 22.

Otázka #69: „Nejvíce nenáviděná osoba(y) ve vašich kruzích v Československu“.

Jasným vítězem – tzn. nejvíce nenáviděnou osobou v zemi byl Biřak (75 hlasů), následoval Husák (50), Štrougal (28) a Indra (18). Mezi cizinci vedl Brežněv (20), s Leninem a Stalinem daleko vzadu – v pořadí 3 a 2 hlasy.

Spousta domácích ničemů, ale málo domácích hrdinů (O #69). Mezi nejpopulárnějšími byli: T. G. Masaryk obdržel 10 hlasů, A. Dubček 8 (převážně od Slováků), V. Havel 4 hlasy. Cizinci dopadli mnohem lépe: Reagan – 43 hlasy, papež Jan Pavel – 25, Lech Wałęsa – 17, M. Thatcherová – 11. Hitler dostal 2 hlasy (R #27, cukrář a disident, a R #66, kuchař a Svědek Jehovův!).

V závěrečné části dotazníku bylo respondentům položeno deset otázek a zároveň byli požádáni, aby klasifikovali svou přesnost stejným způsobem, jaký poznali v československých školách, tj. od stupně 1 ke stupni 5 (stupeň 1. = absolutně přesný údaj; 2. = v podstatě přesný; 3. = částečně přesný; 4. = v podstatě nesprávný; 5. = úplně nesprávný).

Následují údaje seřazené podle preciznosti od nejlepších k nejhorším. Daný stupeň je úhrnný průměr.

O #79: „Typický československý občan, za předpokladu, že mu to projde, bude naprosto ochoten porušit zákon například tím, že přijme úplatek nebo se zúčastní rozkrádání státního majetku.“ Výsledný stupeň: 1,22.

O #78: „Většina lidí se rozhodne kvůli svému prospěchu (např. proto, aby jejich děti byly přijaty na univerzitu) udělat cokoli (např. vstoupit do komunistické strany)“ – 1,72.

O #74: „Vztahy mezi Čechy a Slováky jsou v podstatě dobré“ – 1,97.

O #77: „Propaganda režimu je přece jenom účinná; například i někteří nekomunisté věří, že si Reagan přeje začít válku“ – 2,32.

O #83: „Rocková hudba je jevem, který nabyl politických rysů a také reflektuje existující generační konflikty“ – 2,46.

O #80: „Kdyby se česká dívka snad provdala za Rusa, její rodiče by se styděli“ – 2,52.

O #82: „Mladá generace ve skutečnosti není proti politickému systému ve vlasti, ale spíše se snaží nebrat režim na vědomí – jako kdyby neexistoval“ – 2,71.

O #81: „Mladá generace nemá žádnou představu, o co vlastně ve skutečné demokracii jde, a proto existující režim akceptuje“ – 2,78.

O #76: „Přestože většina lidí nadává na politickou situaci, zvykla si na systém do té míry, že by snad ani nevěděla, jak v demokracii žít“ – 2,78.

O #74: „Navzdory některým chybám v ekonomii, většina lidí má slušnou životní úroveň, která se stále zlepšuje“ – 3,61.

Toto tvrzení o ekonomickém blahobytu země bylo posuzováno jako zdaleka nepřesnější – z velké většiny těmi jedinci, kteří sebe považovali spíše za politické než ekonomické emigranty.

Tolik tedy ve stručnosti co se týče mého poněkud neprofesionálního pokusu jít až na kloub věcem, které státník Payne vyřídil s takovou bohorovnou nonšalancí a ignorancí. Člověk by si mohl jen přát, aby důkladný výzkum provedl tým skutečných odborníků. Avšak jak čas plyne, naděje pomalu hasnou.

Přeložila Alena Kropáčková

OTA ULČ se narodil v roce 1930 v Plzni. Vystudoval právnickou fakultu Univerzity Karlovy (promoce 1953) a poté krátce působil jako okresní soudce. V roce 1959 opustil Československo a natrvalo se usadil ve Spojených státech amerických. Na Kolumbijské univerzitě získal titul M.A. a v roce 1964 Ph.D. v oboru politické vědy. Působil jako vysokoškolský učitel na Grinnell College v Iowě. Později se přestěhoval na východní pobřeží USA a v Binghamtonu působí do dneška na Státní univerzitě N.Y. jako profesor politických věd specializující se na mezinárodní právo a srovnávací studia (zvl. se zabýval srovnáním vlády Sovětského svazu, zemí východní Evropy a Číny).

Mezi různými oceněními, jichž se Ota Ulčovi za jeho práci dostalo (např. Regional Council for International Education Fellowship na Tajvanu v roce 1967 a v roce 1973 v Indii; Fulbright-Hays Lecturship v Koreji v roce 1976, Pacific Cultural Foundation Research Fellowship v roce 1982, American Council of Learned Societies Research Grant v roce 1986, Palacky University Medal of Merits v roce 1991, Liberty Bell Award, Broome County Bar Association v roce 1992), obdržel v roce 1991 cenu SUNY Chancellor's Award for Excellence in Teaching.

Ota Ulč působil jako vládní konzultant a v roce 1978 jako poradce předsedy vlády Cookových ostrovů v jižním Pacifiku.

Je autorem publikací týkajících se právního systému bývalých komunistických zemí (The Judge in a Communist State, Ohio University Press, 1972), politického systému v Československu (Politics in Czechoslovakia, W. H. Freeman, 1974) a dále spoluautorem dalších dvanácti odborných knih. Publikoval také v řadě významných periodik v USA, ve Francii, Velké Británii a v Itálii (The American Journal of Comparative Law, The American Political Science Review, East European Quarterly, Eastern European Politics and Societies, Le contract social, Mercurio, Survey atd.).

Jeho zájem o konflikty mezi různými etnickými skupinami jej přivedl do rozličných částí světa, několikrát navštívil Afriku, Asii, Australii a oblast Pacifiku. Publikoval četné studie zabývající se postavením Romů v různých kulturách.

Potěšitelné je pro nás, že čeština se mu nestala jen vzpomínkou na mladá léta, Ota Ulč stále psal i česky. Josef Škvorecký mu vydal v Torontu sedm knížek (mezi jinými Náš člověk v Indii, Antinostalgicum...).

Od roku 1979 jako spoluvydavatel dvouměsíčníku Západ – The West v něm publikoval nejméně jeden příspěvek v každém čísle, přispíval také do Zpravodaje a Polygonu vydávaných ve Švýcarsku, do Národní politiky (BRD), Listů (Itálie), Nového domova (Kanada), Československého týdeníku a Československých novin (USA).

Po pádu komunismu v České republice prozatím vyšly čtyři jeho knihy (Bez Čedoku po Jižní Africe, Bez Čedoku po Číně a okolí, Příručka pro zájemce o americký svět, román Špatně časovaný běženeček) a vysokoškolská učebnice mezinárodního práva.

Uvedený příspěvek zazněl na 5. kongresu Společnosti pro vědy a umění v Praze, v červnu 1994.

References

- „Australian Population and Immigration Council.“ 1977. *Immigration Policies and Australia's Population*. Canberra: Australian Government Publishing House.
- Borrie, W. D. et al. 1959. *The Cultural Integration of Immigrants*. Paris: UNESCO.
- Čapek, Thomas 1969. *The Čechs in America*. New York: Arno Press.
- Cigler, Michael 1983. *The Czechs in Australia*. Melbourne: AE Press.
- Panorama – A Historical Review of Czechs and Slovaks*. 1970. Cicero, IL: Czechoslovak Nation Council.
- Glazer, Nathan and Daniel P. Moynihall 1963. *Beyond the Melting Pot*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Gordon, Milton M. 1964. *Assimilation in American Life*. New York: Oxford University Press.
- Greeley, Andrew M. 1974. *Ethnicity in the United States*. New York: John Wiley & Sons.
- Statistická ročenka 1981*. Federální statistický úřad: Praha.
- Jerabek, Ester 1976. *Czechs and Slovaks in North America – Bibliography*. New York: Czechoslovak Society of Arts and Sciences.
- Laska, Vera 1977. *The Czechs in America 1633-1977*. Dobbs Ferry: Oceana Publ.
- Marden, Charles F. and Gladys Meyer 1977. *Minorities in American Society*. New York: Van Nostrand.
- Martin, Jean 1965. *Refugee Settlers*. Canberra: ANU Press.
- Price, C. A. (ed.) 1970. *Australian Immigration: A Bibliography and Digest*. Canberra: ANU Press.
- Czechoslovak, Hungarian and Polish Expectations Concerning Domestic Developments*. 1985. Munich: Radio Free Europe – East European Area Audience and Opinion Research.
- Rip, Collin M. 1973. *The Integration of Czechoslovakian Refugees in Pretoria*. Pretoria: Institute for Sociological, Demographic and Criminological Research.
- Roberts, Hew (ed.) 1972. *Australia's Immigration Policy*. Perth: University of Western Australia Press.
- Taft, R. 1965. *From Stranger to Citizen*. Perth: University of Western Australia Press.
- Wilkes, J. (ed.) 1971. *How Many Australins?: Immigration and Growth*. Sydney: Angus & Robertson.
- Wilson, Paul R. 1973. *Immigrants and Politics*. Canberra: ANU Press.

Periodika

- Lidové noviny* (deník, Praha).
- Československý týdeník* (dvakrát týdně, New York).
- Listy* (dvakrát měsíčně, Roma/Praha).
- International Migration* (čtvrtletně, International Organization for Migration, Geneva).
- International Migration Review* (Center for Migration Studies of New York).
- Journal of Refugee Studies* (Refugee Studies Programme, University of Oxford).

Filosofický **časopis**

vědecká revue otevřená pluralitě filosofických názorů

**Nabízí vážným zájemcům o filosofii
v jejím nejpůvodnějším smyslu -
totiž jako hledání moudrosti,
pravdy, dobra, krásy
a smyslu života -
hodnotné studie,
překlady, informace,
recenze a zprávy.**



**Ontologie, metafyzika,
dějiny filosofie, politiky,
ekologie, etika, politologie.**

Vychází 6x ročně v rozsahu 176 stran, cena 29 Kč, celoroční předplatné 145 Kč. Vydává Filosofický ústav AV ČR

Objednávky jednotlivých čísel i celého ročníku přijímá redakce časopisu: Jilská 1, 110 00 Praha 1